परिवेशः

(मातृ-शब्दस्य प्रयोगः)

इयं भारती मनोजस्य **माता** । मनोजः प्रतिदिनं **मातरं** प्रणमति । एकदा मनोजः **मात्रा** सह नदीतटे भ्रमति स्म । तदा सः **मात्रे** निवेदयति - **मातः** ! कः नाम परिवेशः, कृपया वदतु । माता वदति - पुत्र! अस्मान् परितः यः दृश्यमानः अस्ति सः परिवेशः । भूमिः, जलं, गगनं, वायुः, वृक्षाः, जीवाः च विशेषतः परिवेशः इति परिचितः । पुत्रः पुनः पृच्छति - मातः ! केन भावेन सः दूषितः भवति ? माता वदति, गृहस्य अवकरद्वारा तथा च कृषिक्षेत्रे रासायनिकसारस्य प्रयोगद्वारा भूमिः दूषिता भवति । नगरस्य शिल्पागारस्य च वर्ज्यद्रव्यद्वारा जलं प्रदूषितं भवति । तैलचालितयानानां धूमद्वारा वायुः प्रदूषितः भवति । शिल्पागारस्थापनार्थम् अरण्यक्षेत्राणि विनष्टानि भवन्ति । वृक्षाणां छेदनं भवति । तेन वन्यजीवाः विनाशं गच्छन्ति । प्रतिदिनम् उत्तापस्य वृद्धिः भवति । आवश्यकसमये मेघाः न वर्षन्ति ।

पुत्रः **मातुः** सकाशात् परिवेशस्य प्रदूषणविषयं जानाति । सः पुनः मातरं पृच्छति - परिवेशः कथं सुरक्षितः भवेत् । माता वदति - यदि वयं गृहस्य शिल्पागारस्य च अवकरान् इतस्ततः न क्षिपामः, निर्दिष्टे स्थाने स्थापयामः, वृक्षाणां रोपणं कुर्मः, अनावश्यकं वस्तु त्यजामः, तर्हि परिवेशः सुरक्षितः भवेत् । **मातुः** कथनेन पुत्रः सन्तुष्टः भवति । **मातरि** तस्य अधिकः विश्वासः अस्ति । अतः नूनम् अहं दश वृक्षान् रोपयामि, परिवेशस्य सुरक्षां च करोमि- इति सः शपथं नयति । माता आनन्देन पुत्रं मनोजम् आलिङ्गति ।

अतः वक्तुम् उचितम् - ''वृक्षः रक्षति रक्षितः ।''

परिवेशः, अवकरः, शिल्पागारः, प्रदूषणम्, वृक्षरोपणम्, सुरक्षा, रक्षितः ।

टिप्पणी

शब्दार्थ :

भ्रमति स्म - भ्रमणं कृतवान् (ବୁଲୁଥିଲା) ।

दूषितः - दोषयुक्तः (କଳୁଷିତ) ।

इतस्ततः - यथेच्छस्थाने (ଏଣେତେଣେ) ।

तर्हि - ततः (ତା'ହେଲେ) ।

नूनम् - निश्चयेन (ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ) ।

आलिङ्गति - आलिङ्गनं करोति (ଆଲିଙ୍ଗନ କରୁଛନ୍ତି) ।

परितः - चतुः पार्श्वे (ଚାରିପାଖରେ) ।

छेदनम् - कर्त्तनम् (କାଟିବା) ।

सकाशात् - समीपात् (ନିକଟରୁ) ।

त्यजामः - त्यागं कुर्मः (ଫିଙ୍ଗୁ) ।

सन्तुष्टः - तृप्तः (ତୃପ୍ତ ହେବା) ।

रोपयामि - रोपणं करोमि (ଲଗାଇବି) ।

रक्षितः - रक्षां प्राप्तः (ସୁରକ୍ଷିତ) ।

अवकरद्वारा - त्याज्यद्रव्यद्वारा (ଅଳିଆ ଆବର୍ଜନା ଦ୍ୱାରା) ।

वर्ज्यद्रव्यद्वारा - त्याज्यद्रव्यद्वारा (ଅଳିଆ ଆବର୍ଜନା ଦ୍ୱାରା) ।

आवश्यकसमये - उचितकाले (ଠିକ୍ ସମୟରେ) ।

अभ्यासः

१. पठत, लिखत च -

प्रथमा विभक्तिः

	एकवचनम्	**द्विवचनम्**	**बहुवचनम्**
मातृ	माता	मातरौ	मातरः
दुहितृ	दुहिता	....	....
यातृ	याता	....	....
ननान्दृ	ननान्दा	....	....
स्वसृ	स्वसा	स्वसारौ	स्वसारः

द्वितीया विभक्तिः

	एकवचनम्	**द्विवचनम्**	**बहुवचनम्**
मातृ	मातरम्	मातरौ	मातॄः
दुहितृ	....	दुहितरौ	....
यातृ	यातरम्	....	....
ननान्दृ	....	....	ननान्दॄः
स्वसृ	स्वसारम्	स्वसारौ	स्वसॄः

तृतीया विभक्तिः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
मातृ	मात्रा	मातृभ्याम्	मातृभिः
दुहितृ	दुहित्रा	....	....
यातृ	....	....	यातृभिः
ननान्दृ	....	ननान्दृभ्याम्	....
स्वसृ	स्वस्रा	....	....

चतुर्थी विभक्तिः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
मातृ	मात्रे	मातृभ्याम्	मातृभ्यः
दुहितृ	....	....	दुहितृभ्यः
यातृ	यात्रे	....	....
ननान्दृ	ननान्द्रे	....	....
स्वसृ	....	....	स्वसृभ्यः

पञ्चमी विभक्तिः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
मातृ	मातुः	मातृभ्याम्	मातृभ्यः
दुहितृ	दुहितुः	....	....
यातृ	....	....	यातृभ्यः
ननान्दृ	....	ननान्दृभ्याम्	....
स्वसृ	स्वसुः	....	....

षष्ठी विभक्तिः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
मातृ	मातुः	मात्रोः	मातृणाम्
दुहितृ	....	दुहित्रोः	....
यातृ	यातुः	....	....
ननान्दृ	....	....	ननान्दृणाम्
स्वसृ	स्वसुः	....	....

सप्तमी विभक्तिः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
मातृ	मातरि	मात्रोः	मातृषु
दुहितृ	....	....	दुहितृषु
यातृ	....	यात्रोः	....
ननान्दृ	ननान्दरि	....	....
स्वसृ	....	....	स्वसृषु

सम्बोधने

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
मातृ	मातः!	मातरौ!	मातरः!
दुहितृ	....	....	दुहितरः!
यातृ	यातः!	....	....
ननान्दृ	....	ननान्दरौ!	....
स्वसृ	....	....	स्वसारः!

मातृ - ମା, दुहितृ - ଝିଅ, यातृ - ଯା’, ननान्दृ - ନଣନ୍ଦ, स्वसृ - ଭଉଣୀ

२. योग्यपदेन शून्यस्थानं पूरयत -

यथा - माता गृहं गच्छति । (मातृ, प्रथमा - एकवचने)

(क) .... सेवां करोति । (दुहितृ, प्रथमा - एकवचने)

(ख) .... विद्यालयं याति । (स्वसृ, प्रथमा - एकवचने)

(ग) .... रन्धनं कुर्वन्ति । (मातृ, प्रथमा - बहुवचने)

(घ) .... पुस्तकानि नयन्ति । (दुहितृ, प्रथमा - बहुवचने)

(ङ) .... कथाः कथयन्ति । (मातृ, प्रथमा - बहुवचने)

(च) .... स्नेहं कुर्वन्ति । (स्वसृ, प्रथमा - बहुवचने)

(छ) .... भोजनं परिवेषयन्ति । (मातृ, प्रथमा बहुवचने)

(ज) अहं .... पश्यामि । (स्वसृ, द्वितीया - एकवचने)

(झ) रमा .... सह भ्रमति । (मातृ, तृतीया - एकवचने)

(ञ) शिशवः .... कथां शृण्वन्ति । (दुहितृ, पञ्चमी - एकवचने)

(ट) .... रन्धनं मधुरं भवति । (मातृ, षष्ठी - बहुवचने)

(ठ) .... मम विश्वासः अस्ति । (स्वसृ, सप्तमी - एकवचने)

३. उदाहरणानुसारं शून्यस्थानं पूरयत -

माता यानेन गच्छति ।

.... अहं प्रणमामि ।

.... पत्रम् अहं पठामि ।

	....	सह पुरीं गच्छामि ।
	....	मयि स्नेहं करोति ।
स्वसृ	....	नद्यां स्नानं कुर्वन्ति ।
मातृ	....	कूपतः जलम् आनयन्ति ।
दुहितृ	....	पुस्तकं नूतनम् अस्ति ।
	....	गृहे रन्धनं करोति ।
	....	पितुः स्नेहः अस्ति ।

४. **एकपदेन उत्तरं कुरुत -**

(क) मनोजः प्रतिदिनं कां प्रणमति ?

(ख) कया सह मनोजः नदीतटे भ्रमति स्म ?

(ग) अस्मान् परितः कः दृश्यमानः अस्ति ?

(घ) रासायनिकसारस्य प्रयोगद्वारा का दूषिता भवति ?

(ङ) तैलचालितयानानां धूमद्वारा कः प्रदूषितः भवति ?

(च) कथम् अरण्यक्षेत्राणि विनष्टानि भवन्ति ?

(छ) कुतः पुत्रः प्रदूषणविषयं जानाति ?

(ज) कुत्र पुत्रस्य अधिकः विश्वासः अस्ति ?

(झ) कति वृक्षान् रोपयामि इति पुत्रः शपथं नयति ?

(ञ) माता सानन्दं कम् आलिङ्गति ?

५. **शून्यस्थानं पूरयत -**

(क) .... कः नाम परिवेशः ?

(ख) मातः ! केन भावेन सः .... भवति ?

(ग) शिल्पागारस्थापनार्थम् .... विनष्टानि भवन्ति ।

(घ) तेन वन्यजीवाः .... भवन्ति ।

(ङ) प्रतिदिनम् .... वृद्धिः भवति ।

(च) .... प्रदूषणविषयं पुत्रः मातुः सकाशात् जानाति ।

(छ) .... रोपणं कुर्मः ।

(ज) तर्हि परिवेशः .... भवेत् ।

(झ) .... कथनेन पुत्रः तृप्तः भवति ।

(ञ) .... तस्य अधिकः विश्वासः अस्ति ।

(मातुः, मातः !, उत्तापस्य, मातरि, सुरक्षितः, दूषितः,

विनष्टाः, अरण्यक्षेत्राणि, परिवेशस्य, वृक्षाणाम्)

६. मातृभाषया अनुवादं कुरुत -

(क) कृषिक्षेत्रे रासायनिकसारस्य प्रयोगद्वारा भूमिः दूषिता भवति ।

(ख) तैलचालितयानानां धूमद्वारा वायुः प्रदूषितः भवति ।

(ग) तेन वन्यजीवाः विनष्टाः भवन्ति ।

(घ) परिवेशस्य प्रदूषणविषयं पुत्रः मातुः सकाशात् जानाति ।

(ङ) अनावश्यकं वस्तु त्यजामः ।

(च) मातुः कथनेन पुत्रः सन्तुष्टः भवति ।

(छ) मातरि तस्य अधिकः विश्वासः अस्ति ।

(ज) अतः नूनम् अहं दश वृक्षान् रोपयामि ।

(झ) माता सानन्दं पुत्रं मनोजम् आलिङ्गति ।

(ञ) अतः वक्तुम् उचितम् - ''वृक्षः रक्षति रक्षितः ।''

७. विक्षिप्तवर्णैः शुद्धं शब्दं लिखत -

यथा - शः वे रि प = परिवेशः

(१) प्र ति ण म = ...	(२) षि दू तः = ...
(३) जीवाः वन्य = ...	(४) प उ त्ता स्य = ...
(५) सु क्षि र तः = ...	(६) अ क व रा न् = ...

(७) स्त इ त तः = ...   (८) सः वि श्वा = ...

(९) मि प या रो = ...   (१०) आ ति ङ्ग लि = ...

८. **स्तम्भमेलनं कुरुत -**

क	ख
केन	वायुः
सः	छेदनम्
धूमद्वारा	रूपेण
वृक्षाणां	परिवेशः
उत्तापस्य	सन्तुष्टः
पुत्रः	विश्वासः
अधिकः	वृद्धिः

९. **उचितपदेन शून्यस्थानं पूरयत -**

(क) एषा मनोजस्य .... । (मात्रा, मातुः, माता)

(ख) सः .... निवेदयति । (मात्रे, मातुः, मातृः)

(ग) .... केन भावेन सः दूषितः भवति ? (माता, मातः !, मातुः)

(घ) पुत्रः .... सकाशात् जानाति । (मात्रा, मातुः, मातरम्)

(ङ) .... तस्य अधिकः विश्वासः अस्ति । (मातरि, मातुः, मात्रे)

●